

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Markus Sjöbergh

Uppsåt och vapenattrapper
Om otjänliga försök och NJA 2023 s. 393

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sandra Ahrén

Termin: HT 2023

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING.....	3
FÖRORD	4
1 INLEDNING.....	5
1.1 Bakgrund och syfte.....	5
1.2 Frågeställningar	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod, material och forskningsläge.....	6
1.5 Disposition.....	8
2 GÄLLANDE RÄTTSLÄGE OCH DOKTRIN	9
2.1 Förutsättningar för straffbarhet.....	9
2.2 Farebedömningen	10
2.3 Uppsåtet	12
2.4 Perspektiv på bestraffning	13
3 NJA 2023 S. 393 ("VAPENATTRAPPEN").....	15
3.1 Omständigheterna.....	15
3.2 Södertälje tingsrätt B 1951-21 och B 2774-21	15
3.3 Svea hovrätt B 6390-22.....	15
3.4 Högsta domstolen	16
4 KONSEKVENSER I RÄTTSTILLÄMPNINGEN	18
4.1 Södertörns tingsrätt B 1363-23.....	18
4.2 Göteborgs tingsrätt B 16360-22.....	19
4.3 Umeå tingsrätt B 824-23	20
5 ANALYS.....	22
5.1 Gällande rätt	22
5.2 Domstolarnas rättstillämpning	23
5.3 Är det adekvat?	24
6 SLUTSATS	27
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	28

Summary

This paper examines NJA 2023 s. 393 ("The Dummy Weapon"), and its consequences for both current law and practical legal application. The verdict would come to be heavily criticized during the spring of 2023. Two men were prosecuted in the case. They were charged with attempted exceptionally aggravated weapons offence, since they had allegedly tried to possess firearms. The firearms had, however, been found and replaced with a dummy weapon by the police about four months before the two men showed up at the site. Consequently, it was a so called impossible attempt, in which the danger of the offence being completed was excluded. Therefore, the question for the Swedish Supreme Court was if these two men could still be convicted.

The paper starts off by examining applicable law, as it was before the judgement. Here, the prerequisites for the punishment of impossible attempts are examined with a primary focus on the requirements of danger and intent. Underlying theories and principles are furthermore explained - in particular objective and subjective theory of criminal attempts. The former places its emphasis on the danger of realisation of the offence, and the latter on the offenders criminal intent.

The two men were cleared of charges, since the Supreme Court established that, for it to be a punishable impossible attempt, the offenders' criminal intent must have been formed before the weapons were switched out. This paper then goes on to examine how this adjudication has impacted practical legal application in the lower courts in similar cases.

In the analysis, it is established that the Supreme Court has developed and clarified the meaning of the pre-existing requirement of intent, when it comes to impossible attempts. The precedent, however, does not come without ambiguities, as it is formulated as a general rule that allows for deviations. The outcome, despite this, is adequate, since the opposite outcome would entail disregard from the foundational requirement of intent, and an extension of the Swedish criminalization of attempts - which is imbued with the ideas of restrictiveness and objective theory of criminal attempts. The precedent, it is

established, has also had effect on practical legal application, since effort now goes into examining, with reference to NJA 2023 s. 393, if the evidence can prove that the accused had criminal intent before the danger of the offence being completed was removed from the situation. This has effectively led to people being convicted, as well as cleared of charges.

Sammanfattning

Denna uppsats undersöker NJA 2023 s. 393 ("Vapenattrappen"), och dess konsekvenser för såväl gällande rätt som domstolarnas rättstillämpning. Domen kom under våren 2023 att kritiserats hårt. I målet stod två män åtalade för försök till vapenbrott, eftersom de påstods ha försökt inneha vapen. Vapnen byttes emellertid ut mot en ofarlig attrapp av polis ca. fyra månader innan de tilltalade dök upp, varför det rörde sig om ett så kallat otjänligt försök där faran för brottets fullbordning var utesluten. Frågan i målet var därför om männen ändå kunde dömas.

Uppsatsen tar avstamp i gällande rätt så som den såg ut före Högsta domstolens dom, och undersöker förutsättningarna för straffbarhet av otjänliga försök. Här utvecklas särskilt innebörden av fare- och uppsåtsrekvisiten, samt redogörs bland annat för försöksbestämmelsens bakomliggande teorier och principer. Två centrala sådana är objektiv respektive subjektiv försöksteori, som förklarar att försöksgärningar bör straffas utifrån gärningens farlighet respektive gärningsmannens onda uppsåt.

Högsta domstolen friade de två männen, eftersom domstolen ansåg att det inte kunde visas att deras uppsåt, brottsplanen, hade formats före det att vapnen byttes ut. Denna uppsats undersöker sedan hur detta avspeglats i underrätternas avgöranden i liknande situationer.

I uppsatsens analys konstateras så att Högsta domstolen, genom sin dom, har utvecklat och klargjort innebörden av det redan existerande uppsåtskravet vad gäller otjänliga försök. Trots detta kommer domstolen inte med ett heltäckande prejudikat, eftersom regeln formulerats som en huvudregel. Utfallet bedöms dock vara adekvat eftersom det motsatta utfallet hade inneburit ett utvidgande av svensk försöksbestraffning som präglas av såväl objektiv försöksteori som restriktivitet, samt ett åsidosättande av det grundläggande uppsåtskravet. Prejudikatregeln konstateras också ha påverkat rättstillämpningen genom att mycket fokus nu hamnar på att, med hänvisning till NJA 2023 s. 393, undersöka huruvida bevisningen kan styrka ett uppsåt före otjänlighetens uppkomst, något som resulterat i både friande och fällande domar.

Förord

Sålunda avslutas med dessa ord denna uppsats, och med den även juristprogrammets grundläggande del. Samtidigt som höstterminen 2023 på ett personligt plan har inneburit stora förändringar, har det varit givande och på många sätt utvecklande att få fördjupa sig i ett så intressant och komplext ämne som otjänliga försök. Med det sagt har det också medfört utmaningar, och det är därför jag med glädje kan meddela: mor, jag hann klart!

Det är därmed på sin plats att rikta ett tack till min familj för den stöttning de givit mig under skrivandet. Även min flickvän förtjänar ett tack för att ha varit en stöttepelare och för det intresse hon visat för mitt skrivande. Det kan inte alltid ha varit roligt när ens pojkvän en lördagskväll bara måste läsa ”några domar till”. Tack även till min handledare som gav mig bra tips och en och annan knuff i rätt riktning.

Härryda, den 3 januari 2024

1 Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Inte alla brott är sådana som fullbordas. Svensk rätt bestraffar även vissa handlingar som utgör försök till brott. Därvid skiljer man mellan tjänliga och otjänliga försök, beroende på huruvida det finns fara för brottets fullbordan. Omfattningen av kriminaliseringen på försöksstadiet har länge varit föremål för debatt i rättslärd kretsar,¹ en debatt som nu vunnit förnyad aktualitet.

Sverige har nämligen under senare år uppmärksammats för att ha problem med grov organiserad brottslighet – en verksamhet där vapen och narkotika utgör spelpjäser.² I arbetet mot denna brottslighet byter polisen emellanåt ut misstänkta föremål, för att dessa inte ska komma till brottslig användning. Under våren 2023 fäste så en ny dom från Högsta domstolen (”HD”) allmänhetens uppmärksamhet på otjänliga försök. Upprörda röster höjdes efter domen över det faktum att domstolen friade två män från försök till vapenbrott, efter att polis hade bytt ut de riktiga vapnen mot en attrapp. Männen friades då HD menade att gärningsmännens uppsåt till vapenbrottet, före utbytet, inte kunde bevisas. Debattörer anförde att detta ”kryphål” måste täppas till för att komma till bukt med gängkriminaliteten.³ Domen har på sina håll beskrivits som en katastrof för rättsväsendets bekämpning av den organiserade brottsligheten.⁴

Uppsatsens syfte är att närmare studera innebörden av HD:s dom NJA 2023 s. 393 (”Vapenattrappen”) och på så vis klargöra rättsläget vad gäller otjänliga försök i förhållande till gärningspersoners uppsåt. Jag ämnar även bidra till att ge en överblick av konsekvenserna av domen i konkreta fall, genom att undersöka underrätters domar där NJA 2023 s. 393 hänvisats till. Genom att studera domen med beaktande av de intressen och principer som ligger bakom

¹ Se Wennberg s. 18-23.

² Se Svenska institutet, ’Gängkriminalitet ger uppmärksamhet i internationella medier’.

³ Se Dagens Nyheter, ’Täpp till kryphålet som släpper igenom grova brottslingar’.

⁴ Se Expressen, ’Katastrofdom från HD i kampen mot gängen’.

kriminaliseringen av otjänliga försök vill jag också belysa hur domen kan diskuteras utifrån ett rättsvetenskapligt perspektiv, snarare än exempelvis ett kriminologiskt.

1.2 Frågeställningar

1. Hur har NJA 2023 s. 393 påverkat gällande rätt vad gäller bestraffning av otjänliga försök, och har underrätternas rättstillämpning påverkats av domen?
2. Är den prejudikatregel som HD slår fast genom NJA 2023 s. 393 en adekvat lösning för att komma till rätta med den rättsliga problematiken i det aktuella fallet?

1.3 Avgränsningar

Försöksregeln uppställer ett antal rekvisit. I brist på tid och utrymme fokuserar uppsatsen emellertid bara på otjänliga försök samt de aspekter av NJA 2023 s. 393 som var avgörande för utfallet: gärningspersonernas uppsåt i förhållande till att vapnen bytts ut. Brottets alla rekvisit förklaras dock översiktligt för att ge läsaren förutsättningar att förstå det rättsliga sammanhanget. Tjänliga försök behandlas inte mer vad som krävs för att förstå kriminaliseringens omfattning. Frivilligt tillbakaträdande är vidare något som helt lämnas utanför denna uppsats.

1.4 Metod, material och forskningsläge

Uppsatsen utgår från rättsdogmatisk metod för att utröna och förklara innehållet i gällande rätt. Detta med målet att uppnå uppsatsens syfte och besvara frågeställningarna. Att komma till detta resultat med rättsdogmatisk metod förutsätter användning av rättsligt relevanta källor, nämligen sådana som erkänns i rättskälleläran. Dessa är framför allt lag, föreskrifter och förordningar, förarbeten, rättsfall och doktrin.⁵ Vad gäller rättsfall är det huvudsakligen

⁵ Se Kleineman s. 21.

Högsta domstolens avgöranden som anses ha rättslig auktoritet. Doktrin däremot, anses inte vara formellt bindande såsom rättskälla, men litteraturen kan ha viss auktoritet beroende på bl.a. argumentationens stringens.⁶ Målet är att, som författare till denna uppsats, utifrån ett objektiva och neutralt perspektiv redogöra för gällande rätt, för att avslutningsvis ta ställning till frågeställningarna.

Aktuell uppsats undersöker även underrätters domar för att utröna huruvida NJA 2023 s. 393 påverkar rättstillämpningen. Metoden kan möjligen sägas ingå i rättsdogmatisk metod, eller kallas rättsanalytisk. En sådan undersökning förutsätter givetvis, för att ge en representativ bild av verkligheten, ett brett underlag av rättsfall. Därför har samtliga domar som meddelats efter den 14 april 2023 och som rör försök till vapenbrott, försök till narkotikabrott samt försök till stöld begärts ut från Sveriges alla tings- och hovrätter. Dessa brottskategorier valdes därför att brotten är närliggande det som är aktuellt i NJA 2023 s. 393. De rättsfall som refereras i uppsatsen har vidare valts därför att de uttryckligen hänvisar till NJA 2023 s. 393. Med hänvisning till den mänskliga faktorn görs dock inget anspråk på att underlaget är uttömmande. Exempelvis har vissa domstolar först sagt sig sakna domar, men levererat vid en andra begäran. Underlaget torde dock vara någorlunda representativt.

I detta arbete används källorna lag, samt förarbeten för att förklara tolkningen av lagtexten. Rättsfall från Högsta domstolen används för att förklara gällande rätt. Detta är rättsfall som är centrala inom försöksområdet och hänvisas till flitigt inom såväl doktrin som domstolens egna domar. Därtill används underrätters domar för att visa på rättsutvecklingen.

Doktrin används i denna uppsats för att förklara gällande rätt, i den mån litteraturen tycks ha tyngd och överensstämma med vad i övrigt framgår om rätten. Försök i allmänhet och otjänliga försök mera specifikt har behandlats av ett flertal i rättsvetenskapligt sammanhang. De mest framträdande är, även vad gäller uppsåtsprövningen vid otjänliga försök i synnerhet, straffrättsprofessorerna Suzanne Wennberg och Nils Jareborg. Även Petter Asp, också han

⁶ Se Kleineman s. 28 ff.

professor i straffrätt, samt Dag Victor har behandlat frågan. Dessa personers verk (förutom Dag Victors) används flitigt som läroböcker, är omfattande och har därför utgjort underlag för denna uppsats. De hänvisas följaktligen till längre fram.

1.5 Disposition

Uppsatsen inleds med en genomgång av rättsläget såsom detta var före NJA 2023 s. 393. Här återges även vissa diskussioner och åsikter som förts fram i doktrin och lagmotiv. Sedan redogörs för själva domen samt underrätternas avgöranden i korthet. Uppsatsen går sedan vidare till att analysera konsekvenserna av NJA 2023 s. 393 i efterföljande rättstillämpning, och avslutas med en analys av gällande rätt, domens konsekvenser och lämplighet. Sist presenteras slutsatserna.

2 Gällande rättsläge och doktrin

2.1 Förutsättningar för straffbarhet

Försöksbrottet innebär kriminalisering av gärningar som inte fullt ut uppfyller rekvisiten för ett självständigt brott, men som utgör steg på vägen. Ett försök måste alltså ses tillsammans med ett specifikt fullbordat brott.⁷ Definitionen av straffbart försök finns i 23 kap. 1 § första stycket brottsbalken (BrB). Här uppställs de rekvisit som nu ska behandlas översiktligt. Sedan följer en närmare titt på farerekvisitet och uppsåtskravet.

En första förutsättning för straffbart försök är att gärningsmannen har påbörjat utförandet av visst brott. Detta ska förstås som att den s.k. försökspunkten måste vara nådd. Så kan i allmänhet sägas vara fallet när gärningspersonen har gått från planering till verkställighet av det tilltänkta brottet.⁸ Försökspunktens närmare placering varierar från brott till brott och är beroende av bl.a. straffbestämmelsens utformning.⁹

Nära sammanhängande med den första förutsättningen är kravet att det är fråga om ett icke fullbordat brott. Ett brott är fullbordat när alla rekvisit enligt en brottsbeskrivning är uppfyllda.¹⁰

Vidare uppställs ett krav på särskilt stadgande. Med detta menas att försök bara straffas om så uttryckligen anges specifikt för ett visst fullbordat brott. Sådana stadganden finns mot slutet av brottsbalkens olika kapitel (se t.ex. 10 kap. 9 § BrB).

Lagen uppställer även två alternativa farerekvisit. Det ena ålägger försöksansvar då det föreligger fara för brottets fullbordande. Med fara avses konkret fara, alltså att det vid gärningsögonblicket finns såväl möjlighet som sannolikhet att brottet fullbordas. Detta är ett s.k. tjänligt försök. Det andra farerekvisitet möjliggör utdömning av straffansvar även för vissa otjänliga försök, d.v.s när

⁷ Se Asp, Ulväng & Jareborg s. 396.

⁸ Se Leijonhufvud, Wennberg & Ågren s. 139.

⁹ Se NJA 2017 s. 531 ”Bussen i Östberga”.

¹⁰ Se Leijonhufvud, Wennberg & Ågren s. 139.

konkret fara är utesluten. Ansvar förutsätter då att faran är utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter.¹¹

Slutligen finns kravet att gärningsmannen har uppsåt att begå brott. Detta framgår inte uttryckligen av försöksregeln. Vad som krävs är, enkelt uttryckt, uppsåt till fullbordat brott, trots att sådant inte kommit till stånd. Det ska alltså finnas ett subjektivt överskott, såväl som uppsåt i förhållande till utförd gärning.¹²

2.2 Farebedömningen

Bedömningen av huruvida konkret fara föreligger utgår normalt från tidpunkten för passerandet av försökspunkten, samt baseras på all den kunskap man i efterhand kan tillgodogöra sig om omständigheterna vid gärningen.¹³ Om det står klart att försöket är dömt att misslyckats därför att det inte är existentiellt möjligt (ur exempelvis fysiskt, ekonomiskt eller tekniskt perspektiv), och inte sannolikt i beaktansvärd grad¹⁴ att brottet fullbordas, rör det sig alltså om ett otjänligt försök. Otjänligheten kan bero på att medlet med vilket gärningspersonen försöker begå brottet är otjänligt, t.ex. att en alltför liten gift-dos används i ett försök att mörda någon, eller att angreppsobjektet är otjänligt – exempelvis då tavlan som tjuven vill stjäla inte finns.¹⁵

Som nämnts är otjänliga försök straffbara om faran är utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. Anledningen till att vissa otjänliga försök jämföras med de tjänliga är att lagstiftaren velat skilja mellan fall där otjänligheten är en följd närmast av slumpen, och fall där brottsplanen (se avsnitt 2.3) är behäftad med en djupgående brist. Dessa senare är straffria.¹⁶ Avsikten är att bestraffa försök som är värda att tas på allvar.¹⁷ I botten torde här finnas

¹¹ Se Leijonhufvud, Wennberg & Ågren s. 144-145.

¹² Se Asp, Ulväng & Jareborg s. 397-399.

¹³ Se Leijonhufvud, Wennberg & Ågren s. 144-145.

¹⁴ Se Asp, Ulväng & Jareborg s. 92-97.

¹⁵ Se Asp, Ulväng & Jareborg s. 407.

¹⁶ Se prop. 1942:4 s. 61.

¹⁷ Se prop. 1942:4 s. 59-60.

en uppfattning om att även gärningsmannens farlighet har betydelse vid bestämmandet av straffbarheten.¹⁸

Vad som är en tillfällig omständighet ska avgöras genom ett normalt bedömande från gärningsmannens synpunkt.¹⁹ Det handlar om att sätta sig i gärningsmannens position – inte om att låta gärningsmannen göra bedömningen. Dennes tro på försökets genomförbarhet tillmäts ingen utslagsgivande betydelse.²⁰ Straffbarhet kan sägas förutsätta att det vid en objektiv bedömning från gärningsmannens position framstår som plausibelt att uppsåtet kommer förverkligas.²¹ Vad gäller omständigheter utanför gärningsmannens kontroll, exempelvis ingripande från tredje man, ses dessa ofta som tillfälligheter ur gärningsmannens synvinkel.²²

För att illustrera det sagda bör i sammanhanget nämnas några uppmärksammade rättsfall.

I NJA 1985 s. 544 ("De tomma resväskorna") åtalades två män, som avsett att stjäla resväskor med ädelstenar som var lastade i en bil. Strax före gärningstillfället hade emellertid ägaren till dessa blivit tipsad av polisen, och därför lastat bilen med tomma väskor. Gärningsmännen dömdes för försök till grov stöld. Att de upptäcktes av polisen och att väskorna i förlängningen bytts ut bedömdes vara en tillfällig omständighet från deras synpunkt, och HD uttalade att brottsplanen var värd att tas på allvar.

I NJA 1992 s. 679 ("Russinlådorna") blev utfallet likadant. Ett kokainparti som smugglades in i Göteborg i en container med russin upptäcktes av tullpersonal och beslagtogs. Man lät godset transporteras vidare till Stockholm enligt plan, dit tre av de åtalade männen begav sig i bilar som var förberedda för smuggling. Männen tog in på hotell och greps sedan av polis. Åklagaren påstod att männen planerade att föra (det beslagtagna) kokainet ur riket, och

¹⁸ Se NJA 1985 s. 544 och SOU 1940:19 s. 21-22.

¹⁹ Se prop. 1942:4 s. 61.

²⁰ Se Wennberg s. 212.

²¹ Se Asp, Ulväng & Jareborg s. 408.

²² Se SOU 1996:185 del I s. 258.

åtalade för försök till grovt narkotikabrott. HD ansåg att fara för brottets fullbordande var utesluten till följd av, från gärningsmannens synpunkt, tillfälliga omständigheter, och domen blev således fällande.

Sist bör också nämnas fallet NJA 2003 s. 670 ("Skottet mot säkerhetsdörren"). En man i en lägenhet avfyrade ett skott mot ytterdörren medan det på utsidan av denna befann sig två poliser. Dörren var en säkerhetsdörr och kunde därför omöjligt ha penetrerats. Skytten åtalades för försök till dråp och dömdes även för detta. Faran bedömdes vara utesluten till följd av tillfälliga omständigheter, trots att mannen kände till att dörren var en säkerhetsdörr. HD motiverade utfallet med att brottsplanen var värd att tas på allvar, eftersom det rimligen från gärningsmannens position var antagligt att skottet skulle penetrera dörren. I bedömningen vägdes också in ett hypotetiskt scenario, där vapnet var utrustat med starkare ammunition. Domstolen tillägger slutligen att gärningen var av farlig beskaffenhet.

2.3 Uppsåtet

Försöksansvar förutsätter uppsåt såsom för fullbordat brott – det är alltså delvis fråga om uppsåt till något som inte inträffat (s.k. "överskjutande uppsåt"). Gärningsmannens uppsåt kallas ibland "brottsplanen".²³ Om det rör sig om ett avslutat försök, alltså att gärningsmannen gjort allt som krävs för att brottet ska fullbordas, används vanliga uppsåtsformer så som för fullbordat brott. Vid oavslutade försök krävs att gärningsmannen format en avsikt och beslutat sig för att utföra de ytterligare handlingar som krävs för fullbordat brott. De handlingar som omfattas av beslutet måste dessutom motsvara ett brott. Även vid bedömningen av huruvida gärningsmannen beslutat sig att utföra återstående handlingar, anses vanliga uppsåtsformer tillämpliga.²⁴

I en översyn som gjort av försöksbrottet har konstaterats att tonvikten vid avgörandet av en persons ansvar ofta lär hamna vid huruvida brottsplanen var behäftad med allvarliga brister eller inte (jfr 2.2 ovan). Detta eftersom det då

²³ Se Asp, Ulväng & Jareborg s. 399.

²⁴ Se NJA 2017 s. 531 "Bussen i Östberga".

brottsplanen anses värd att tas på allvar nästan alltid i rättspraxis tycks vara fallet att faran anses utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter.²⁵

2.4 Perspektiv på bestraffning

Det har lagts fram olika förklaringar till och argument för respektive emot kriminaliseringen av försök. Den svenska lagstiftarens hållning till bestraffning av försök har beskrivits som förhållandevis restriktiv i ett internationellt perspektiv.²⁶ Ett tidigt huvudargument för straffbarhet var att det ska tjäna till avskräckning och bättring. Brottsligt uppsåt utan manifestation i yttre handling som eftersträvar uppsåtets förverkligande ansågs dock inte ensamt räcka.²⁷ I början av 1900-talet resonerades att det krävs, förutom en brottslig vilja, även ett objektiva förverkligande. För att straffas bör gärningspersonen åtminstone frammana fara för ett skyddsvärt intresse. I linje med detta ansågs att otjänliga försök inte bör straffas om det inte finns fara för fullbordan enligt gärningsmannens plan.²⁸ Sedermera har man dock kommit att anse att om faran är utesluten bara på grund av vad som för gärningsmannen framstår som otur eller slump, är uppsåtet lika samhällsfarligt som om försöket är tjänligt. Detta eftersom gärningsmannen oavsett tänktes kunna vara benägen att begå nya brott, och bör straffas för att neutralisera farligheten för samhälle och individ.²⁹

Det är också av intresse att belysa två teorier som förklarar grunden för försökets kriminalisering. Å ena sidan finns den subjektiva försöksteorin, som ytterst fäster vikt endast vid gärningsmannens brottsliga vilja såsom rättfärdigande grund för bestraffning. Å andra sidan framträder den objektiva försöksteorin, som helt tar sikte på gärningen och den objektiva fara som denna innebär. Enligt denna teori skulle ett otjänligt försök aldrig bestraffas.³⁰ Den

²⁵ Se SOU 1996:185 del I s. 258-259.

²⁶ Se Jareborg s. 380-381.

²⁷ Se Wennberg s. 15-17.

²⁸ Se Wennberg s. 22-23.

²⁹ Se Wennberg s. 24-25.

³⁰ Se Wennberg s. 108-109.

svenska modellen har beskrivits som lutande åt det objektiva hållet, eftersom man bestraffar alla tjänliga försök men endast vissa otjänliga.³¹

Det kan också vara intressant att lyfta fram någon av de modeller för avgörandet av ett försöks straffbarhet som lagts fram i doktrinen. Wennberg har exempelvis betonat betydelsen av gärningsmannens handlingsalternativ. Enligt henne är faran utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter om det finns flera tjänliga handlingsalternativ men gärningspersonen råkar välja ett otjänligt. Detta kan också uttryckas som att det är nära att fara föreligger, med hänsyn till tid och rum. Det rör sig alltså om en hypotetisk prövning av vilken inverkan förändringar i tid och rum skulle ha på det aktuella försöket. Wennberg själv konstaterade emellertid att denna modell hade ett tveksamt stöd i HD:s avgöranden vid tiden, även om något liknande tycks ha tillämpats i vissa av domstolens avgöranden.³²

³¹ Se SOU 1996:185 del I s. 257.

³² Se Wennberg s. 212-213.

3 NJA 2023 s. 393 ("Vapenattrappen")

3.1 Omständigheterna

Domen NJA 2023 s. 393 som nu ska studeras närmare meddelades av Högsta domstolen den 14 april 2023. De två männen JS och JT stod åtalade för bl.a. försök till synnerligen grovt vapenbrott (JT åtalades för medhjälp till försöket). Bakgrunden är att poliser i mars 2021 genomförde en husrannsakan i ett källarförråd, där tre skjutvapen med tillhörande ammunition och magasin påträffades. Föremålen byttes ut mot en vapenattrapp, varpå polis började bevaka förrådet. Ca. fyra månader senare dök JS upp på platsen, först ensam och sedan tillsammans med JT. JS tog sig in i förrådet och höll i attrappen, för att sedan lämna och återkomma samma dag med en tredje, okänd person.

3.2 Södertälje tingsrätt B 1951-21 och B 2774-21

Männen åtalades vid Södertälje tingsrätt. Båda förnekade gärningen. Åklagaren påstod att JS hade försökt att olovligen inneha de vapen som tidigare fanns i förrådet, och att fara antingen förelåg eller var utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. JT åtalades för medhjälp, eftersom han enligt åklagaren främjat JS:s försök genom att bl.a. transportera honom. Männen frikändes dock. Det stod enligt domstolen klart att männen hade befunnit sig på platsen och att det fanns en avsikt att ta befattning med vapnen, respektive en insikt hos medhjälparen. Däremot menade man, genom en motsatstolkning av bl.a. NJA 1992 s. 679, att det var fråga om en djupgående brist i brottsplanen eftersom uppsåtet att befatta sig med vapnen inte kunde visas ha funnits före det att otjänligheten uppkom (beslaget).

3.3 Svea hovrätt B 6390-22

Hovrätten instämde med tingsrätten om vad som var utrett i målet. Däremot resonerades, efter hänvisning till NJA 1992 s. 679 och NJA 2003 s. 670, att

det inte är avgörande för bedömningen av straffbarhet huruvida ett försök är tjänligt eller ej; huvudregeln är i stället bestraffning för försök som är värda att tas på allvar. Av HD-praxis ansåg man det även följa att bedömningen ska ske utifrån gärningsmannens uppfattning om förutsättningarna för att lyckas.

Hovrätten konstaterade att rättsläget var oklart, men finner inte stöd för tingsrättens uppfattning i praxis. Genom att tillämpa sina slutsatser om gällande rätt fann domstolen att frånvaron av konkret fara – utifrån gärningsmännens perspektiv – berodde på slumpen och inte på en brist i brottsplanen. Detta eftersom man menade att det framstod som ”helt rimligt” att de tilltalade var av uppfattningen att de skulle hämta funktionsdugliga vapen. Således ändrade hovrätten domen och dömde männen för försök till grovt vapenbrott respektive medverkan till detsamma.

3.4 Högsta domstolen

Efter att ha gått igenom och förklarat försöksbrottets rekvisit, samt konstaterat att lagtexten inte erbjuder tydlig ledning vad gäller bestraffning av otjänliga försök, redogjorde domstolen för objektiv och subjektiv försöksteori såsom medel för att avgöra huruvida otjänliga försök bör bestraffas. Tillämpning av subjektiv försöksteori konstaterades, om den tillämpas i en allt för extrem form, kunna framstå som stötande. Likaså sades att det också kunde framstå som orimligt att helt undanta fall där konkret fara inte föreligger. Sedan sades, med hänvisning till förarbetsuttalanden, att ett försök bestraffas om situationen utan svårighet låter sig modifieras så att brottet kommit till fullbordan, samt att gärningens eller gärningsmannens farlighet bör tillmätas betydelse. Vidare sades att endast försök som är värda att tas på allvar ska bestraffas.

Vidare hänvisade HD till ett antal tidigare avgöranden (NJA 1985 s. 544, NJA 1990 s. 354 och NJA 1992 s. 679) där situationen var liknande, såtillvida att faran där var utesluten till följd av myndigheters eller tredje persons ingripande. I dessa fall hade faran undanröjts under brottets planering men innan försöket på börjades. Försöken ansågs vara straffbara. Detta typfall kontrasterades sedan mot det fallet att fara för brottets fullbordan undanröjts redan

innan brottsplanen tagit form, och HD slog fast att det då finns en grundläggande brist i brottsplanen. Med hänvisning till den språkliga lydelsen av lagtexten sades att det inte kan röra sig om tillfälliga omständigheter ifall otjänlighet förelåg redan vid uppsåtets formande, om inte gärningsmannen kan ändra de faktiska förutsättningarna så att brottet kan fullbordas. Ett sådant synsätt konstaterades vara i linje med tidigare praxis samt grundläggande principer för straffbarhet av otjänliga försök.

HD:s slutsats blev så att straffansvar i dylika situationer inte bör träffa gärningar där fara för brottets fullbordning var utesluten redan när uppsåtet formades. Inom ramen för detta kan man tydligen ”i många fall” se till de handlingsalternativ gärningsmannen haft inom sitt uppsåt. Straffansvar kan enligt domstolen bli aktuellt om något av dessa kunnat leda till fullbordat brott men gärningsmannen valde ett som var otjänligt.

HD gick sedan vidare till att tillämpa dessa resonemang på det aktuella fallet. JS och JT:s uppsåt konstaterades, åtminstone i den utsträckning det fanns bevis, ha formats först efter att vapnen beslagtogs. I enlighet med regeln som formulerats tidigare om att det då rör sig om en grundläggande brist i brottsplanen, ansågs försöket vara icke straffbart. JS och JT friades från ansvar.

4 Konsekvenser i rättstillämpningen

Härnäst ska redogöras för några fall där domen NJA 2023 s. 393 nämnts i underrätternas avgöranden.

4.1 Södertörns tingsrätt B 1363-23

Polisen utförde den 24 januari 2023 husrannsakan i en lägenhet, i vilken ett vapen med tillhörande ammunition påträffades. Bostaden var ej bebodd. Föremålen beslagtogs och en attrapp placerades i deras ställe. Därefter påbörjades hemlig kameraövervakning i lägenheten. Två dagar senare dök två unga män upp, de som sedermera åtalades. Männerna kunde på övervakningskamera ses hantera såväl attrappen som ett annat vapen som fanns i lägenheten. De greps sedan på plats.

Av utredningen framgick att de två misstänkta männen redan hade vistats i lägenheten vid ett tidigare tillfälle, den 14 januari. Utredningen visade också att en annan okänd person befunnit sig i lägenheten den 20 januari – mellan det att de två männen befann sig där och att vapnen påträffades av polis. Inget DNA som kunde kopplas till någon konkret person säkrades på vapnen.

De två männen som kunde ses hantera vapnen åtalades båda för försök till grovt vapenbrott och grovt vapenbrott. Åtalet för försök till grovt vapenbrott avsåg försök till innehav av det utbytta vapnet. Eftersom det var utbytt fanns inte fara för brottets fullbordan. Båda männen motsatte sig att dömas för brotten. Här ska nu endast redogöras för domstolens resonemang angående försöksbrottet (männen dömdes för det fullbordade innehavet). Rätten inledde med att hänvisa till NJA 2023 s. 393, och konstaterade att det för fällande dom avseende försöksbrottet i detta fall krävdes att åklagaren kunde bevisa att de åtalade männen redan innan utbytet hade uppsåt att inneha det aktuella vapnet. Domstolen sade här att de omständigheterna att männen tidigare vistats i lägenheten samt att de tycks ha haft kännedom om att vapen fanns där den 26 januari, talade för att det *kan* ha funnits ett uppsåt redan innan utbytet den 24 januari. Eftersom minst en ytterligare person befunnit sig i lägenheten

strax före utbytet fann domstolen det emellertid inte, i brist på annan bevisning, styrkt att det funnits ett uppsåt att inneha vapnet före den 24 januari 2023. Männen frikändes därför.

4.2 Göteborgs tingsrätt B 16360-22

Följande omständigheter var ostridiga. En försändelse ställd till DA ankom i oktober 2022 från USA till Landvetter flygplats. På försändelsen fanns DA:s kontaktuppgifter. Försändelsen, som visade sig innehålla ca 4800 gram cannabis, beslagtogs och innehållet byttes ut mot ett ofarligt material. Den transporterades sedan vidare enligt plan. Försändelsen levererades till DA, som efter att ha transporterat den i två olika bilar öppnade försändelsen. Efter att ha öppnat paketet ska DA, enligt egen utsago, ha misstänkt att det rört sig om narkotika, varför han sedan ringde polisen och förklarade vad som hänt. DA greps kort därefter.

Ett par dagar senare anlände ytterligare en försändelse ställd till DA från utlandet som beslagtogs av tullen och visade sig innehålla cannabis. Vid detta tillfälle var DA emellertid frihetsberöva, och kunde därför inte lösa ut försändelsen.

Åklagare väckte åtal mot DA vid Göteborgs tingsrätt för försök till narkotikabrott och narkotikasmuggling avseende den första försändelsen samt narkotikabrott avseende den andra. Försöksgärningen bestod enligt åklagaren i att DA försökt motta försändelsen för förvaring eller vidareutlämnade på ett sätt som inte var ägnat för eget bruk. DA nekade till samtligt.

Domstolen sade inledningsvis att det var fråga om fullbordad narkotikasmuggling i två fall. Samtidigt konstaterades att DA kvitterat ut försändelsen och på så sätt försökt ta emot narkotika, vilket objektivt sett uppfyllde förutsättningarna för försök. I en lång utläggning om omständigheterna försökte domstolen sedan besvara frågan huruvida DA hade uppsåt till försändelsernas innehåll. Så bedömdes vara fallet, bland annat eftersom försändelserna var adresserade till DA, att han kvitterade ut dom samt att det var mest sannolikt att det var han som (från sin mejl och surfplatta) kontaktat fraktbolaget för att

få information om försändelsen. Domstolen konstaterade att det var ställt utom rimligt tvivel att DA hade uppsåt till att inneha den utbytta narkotikan för förvaring.

Vad gäller den första försändelsen ansåg tingsrätten att DA hade uppsåt till innehållet och till innehav redan då den anlände till Sverige. Därför konstaterades, med hänvisning till 2023 s. 393, att hanteringen därefter inte utgjorde ett otjänligt försök. Efter att ha slagit fast detta bedömde domstolen dock att försöket skulle ingå i (konsumeras av) det fullbordade narkotikasmugglingsbrottet, varför man inte dömde separat för försök till narkotikabrott.

4.3 Umeå tingsrätt B 824-23

I detta fall stod L, O, E samt LM åtalade för bl.a. försök till grovt narkotikabrott. Misstankar hade uppstått angående ett paket hos postutlämningen, som visade sig innehålla 937 gram amfetamin. Paketet var adresserat till E. Polisen bytte den 16 mars 2023 ut innehållet mot ett substitut och lät försändelsen lämnas kvar för utlämning, vilket också skedde. Utredningen visade att E uppträtt som mottagare för L, som gjort beställningen – något som sägs ha förekommit tidigare, då L enligt E levde i en ”drogvärld” och E därför misstänkte att beställningen innehöll annat än bara en present. E:s vän A, som inte var föremål för åtal, hämtade ut paketet. E förvarade försändelsen en kortare tid och lämnade sedan vidare den till O. Det var hos O som polis påträffade paketet vid husrannsakan. Av utredningen framgick vidare att LM, en vän till O, hade uppmanat E att lämna försändelsen hos O. LM gav E direktiv om hur och vart den skulle lämnas. LM är son till L och hade själv ett narkotikamissbruk. LM skickade dagen för substitutet ett meddelande till E där han frågade henne om hon kunde ”ta ut paketet mamma skickat”. Senare samma dag skickade LM ytterligare ett meddelande där han erbjöd sig att hämta paketet så snart E hämtat det.

Tingsrätten började med att referera fallet NJA 2023 s. 393 och återge den av HD formulerade regeln att om faran för brottets fullbordning undanröjts redan innan brottsplanen tagit form, finns det en grundläggande brist i brottsplanen och straffansvar ska därför inte inträda. Umeå tingsrätt konstaterade att

samma resonemang kunde tillämpas på det aktuella fallet, och det blev därför avgörande för ansvar huruvida gärningsmannens uppsåt formades före eller efter att paketets innehåll byttes ut.

Åtalet mot O ogillades, därför att hans uppsåt inte bedömdes ha formats före utbytet. E fälldes däremot efter motsatt slutsats. L fälldes likaså, eftersom uppsåtet bedömdes ha förelegat hela tiden fram till polisingreppet. Slutligen blev även domen mot LM fällande. Den samlade utredningen visade enligt domstolen att han hade uppsåt i förhållande till försändelsen och dess innehåll.

5 Analys

5.1 Gällande rätt

För att kunna svara på om och hur gällande rätt har påverkats av NJA 2023 s. 393 bör klarläggas vad som gav upphov till det rättsliga problemet i målet. Varken frågan huruvida det förelåg fara för brottets fullbordan eller huruvida otjänligheten framställt som en tillfällighet utifrån gärningsmannens perspektiv, tycktes vålla något huvudbry. Fallet skiljde sig från de ovan nämnda substitutionsfallen (se avsnitt 2.2) på ett objektiva plan såtillvida att det förflöt en förhållandevis lång tid mellan polisens substitution och att försöket påbörjades. När det sedan kom till uppsåtsbedömningen uppstod frågan huruvida de tilltalade kunde sägas ha uppsåt i förhållande till vapnen i fråga. Således var knäckfrågan hur uppsåtskravet förhåller sig till övriga omständigheter. På detta område har rättsläget varit delvis oklart, och min bedömning är att det därför är just förhållandet mellan de olika rekvisiten och bedömningskriterierna från förarbeten och litteratur som har gett upphov svårigheterna. Är det t.ex. tidpunkten för formandet av brottsplanen, eller huruvida planen var värd att tas på allvar, som ska vara avgörande?

Problematiken illustrerades tydligt av underrätternas mycket olika resonemang och slutsatser i NJA 2023 s. 393. Båda instanserna tog sikte på olika aspekter av gärningspersonens uppsåt. Medan tingsrätten gick i samma banor som HD sedermera gjorde, tog hovrätten sikte på själva kvaliteten av brottsplanen och gärningsmannens uppfattning om denna. HD:s avgörande får i detta avseende sägas vara klagande, genom att understryka att brottsplanen är behäftad med en grundläggande brist ifall det överhuvudtaget inte finns någon brottsplan vid den tidpunkt då faran för brottets fullbordan undanröjs. Detta är vad HD angav i sin sammanfattande slutsats av sin rättsutredning, och får enligt mig anses vara prejudikatregeln, därför att denna också var avgörande för utfallet. Domen kan så sägas innebära ett bekräftande av den motståndstolkning som tingsrätten gjorde av tidigare HD-praxis.

Prejudikatregeln lär också kunna sammanfattas enligt följande: för att döma någon för ett otjänligt försök krävs att det är bevisat att gärningsmannen hade

uppsåt till brottet redan då otjänligheten uppstod, och annars fanns det en grundläggande brist i brottsplanen. Argumentet skulle kunna framföras, att HD här har infört ett nytt kriterium för straffbarhet vid otjänliga försök. Egentligen rör det sig emellertid, enligt min analys, inte om någon modifikation av en existerande regel eller ett bedömningskriterium, eller om ett tillägg av sådant. Domen innebär snarare att domstolen har utvecklat, eller möjligen förtydligat, innebörden av det redan existerande uppsåtskravet, genom att ange den tidpunkt vid vilken uppsåtet måste vara bevisat i förhållande till övriga omständigheter. HD:s avgörande får enligt mig också anses innebära att huruvida försöket är otjänligt eller tjänligt faktiskt har en väsentlig betydelse – i motsats till vad Hovrätten anförde (se avsnitt 3.3).

Som refererats tidigare i detta arbete nämnde HD i NJA 2023 s. 393 också att gärningsmannens handlingsalternativ kan ha betydelse, på så vis att straffansvar kan komma i fråga om något av alternativen kunde leda till fullbordat brott, men gärningsmannen valde ett som var otjänligt. Detta tycks i någon mån bekräfta den modell som Wennberg lagt fram för att avgöra huruvida faran är utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter (se avsnitt 2.4).

Slutligen bör angående rättsläget sägas följande. Trots att NJA 2023 s. 393 i stort är klagörande, finns dock vissa oklarheter. Att HD skrev att straffansvar ”som utgångspunkt” inte blir aktuellt om fara för brottets fullbordan var utesluten redan när gärningsmannens uppsåt formades, öppnar upp för fler frågor. Finns det alltså fall då straffansvar trots allt kan bli aktuellt när brottsplanen inte tagit form vid otjänlighetens uppkomst – och i så fall vilka? Dessa frågor lämnades obesvarade i HD:s dom, och får därför undersökas i en annan, framtida uppsats.

5.2 Domstolarnas rättstillämpning

Bland de domar som studerats vid och inför författandet av denna uppsats, har, som visats ovan, framkommit ett antal mål där domstolarna stått inför en

liknande situation som i NJA 2023 s. 393 – nämligen att det skett en substitution. I de tre fall där HDs dom nämns uttryckligen, användes prejudikatet sedan på liknande sätt.

I domen från Södertörns tingsrätt konstaterades att NJA 2023 s. 393 innebär att åklagaren måste kunna bevisa att gärningspersonerna hade uppsåt till brottet redan före otjänlighetens uppkomst. Domskälen gick sedan vidare till att bedöma huruvida åklagarens bevisning kunde visa att så var fallet. Vad domstolen gjorde här, är att identifiera den förtydligade innebörden av uppsåtskravet och applicera den på den föreliggande situationen. I domen från Umeå tingsrätt användes prejudikatet på ett liknande sätt.

I domen från Göteborgs tingsrätt hänvisades till NJA 2023 s. 393 för att konstatera att det inte rörde sig om ett sådant fall som var ”otjänligt”, varefter domstolen fällde personen till ansvar. Här åsyftade domstolen sannolikt egentligen att gärningen inte utgjorde ett icke straffbart otjänligt försök, eftersom faran för brottets fullbordan i målet var utesluten genom att narkotikan var utbytt. Slutsatsen i NJA 2023 s. 393 var ju att en dylik situation var ett straffbart otjänligt försök.

Det blir vid läsning av domarna tydligt att just tidpunkten för uppsåtets förande har gått från att vara en faktor som knappt, om alls, nämns i domskäl (jfr. rättsfallen under avsnitt 2.2), till att ha blivit en väsentlig del i avgörandet av den tilltalades eventuella ansvar. I domskälen resoneras knappt uttryckligen kring övriga tidigare nämnda bedömningskriterier; såsom om planen varit värd att tas på allvar. Detta kan visserligen bero på att dessa övriga kriterier inte framstått som oklara, men onekligen hamnade mycket fokus på att se ifall bevisningen styrkte att uppsåt till brottet förelåg före eller efter det att fara för brottets fullbordan undanröjdes, någon som resulterade i flera friande domar i situationer där en domstol före NJA 2023 s. 393 sannolikt hade fällt de åtalade. I stort har alltså prejudikatet fått genomslag och använts i enlighet med sin ordalydelse.

5.3 Är det adekvat?

När man frågar sig om en prejudikatregel är adekvat bör först noteras att svaret, förutom personlig åsikt, också beror på inom vilken bedömningsram och utifrån vilka referenspunkter frågan besvaras. Här åsyftas framför allt att svara på om utfallet är adekvat utifrån de teorier och principer som präglar kriminaliseringen av försök, samt rättsordningen i bred bemärkelse.

Inledningsvis kan sägas något om den principiella lämpligheten av NJA 2023 s. 393. Även om bestraffning av otjänliga försök i allmänhet hör till den subjektiva försöksteorins område, tycks HD genom sin dom markera att man vill "hålla fast" i den objektiva försökläran (som ovan konstaterats prägla svensk rätt). Detta eftersom domstolen lade vikt vid tidpunkten för befintlighet (eller obefintlighet) av fara i förhållande till brottsplanen, snarare än kvaliteten på gärningspersonens brottsplan eller dennes uppfattning om sina förutsättningar att lyckas. Det senare är i stora drag vad hovrätten gjorde i fallet. Denne dömde de tilltalade utifrån deras brottsliga vilja. Att HD gång på gång betonade att straff inte ska komma i fråga såvida det inte funnits sådana handlingsalternativ som kunnat medföra att brottet fullbordats, talar också för denna tolkning.

Jag anser att den väg HD valt att ta i detta avseende är lämplig. Visserligen vore även ett motsatt utfall i viss mån förenligt med de resonemang som ligger bakom kriminaliseringen: att man bör bestraffa ett ont uppsåt för att neutralisera faran för samhället. Att gå mot att endast bestraffa en brottslig vilja som sådan trots frånvaro av uppsåt, vore dock ett utvidgande av svensk försökskriminalisering, som präglas av en relativ restriktivitet samt av objektiv försöksteori. Vill samhället lägga om kursen för kriminaliseringens omfattning, bör saken därför enligt mig läggas i lagstiftarens händer och inte i domstolarnas. Att HD i detta fall tog sikte på uppsåtskravet i förhållande till faran är därför adekvat, eftersom man ej på ett principiellt sätt försköt det kriminaliserade området åt varken det subjektiva eller objektiva hållet.

Vidare kan lämpligheten av prejudikatet diskuteras enligt följande. Straffrätten i stort kan sägas bygga på huvudregeln att endast sådana gärningar som

begås uppsåtligen är brottsliga.³³ Detta gäller som nämnts även försöksbrottet, och straffansvar förutsätter som sagt att uppsåtet omfattar en gärning som motsvarar brott. Att döma någon för ett otjänligt försök när uppsåtet har formats före en utförd substitution, innebär att det vid en tidpunkt funnits ett uppsåt som omfattade en gärning som motsvarade brott (t.ex. innehav av riktiga vapen). Motsatsvis kan detsamma inte sägas för det fall att uppsåtet formats efter substitutionen. Uppsåtet omfattar då t.ex. innehav av något som egentligen är en ofarlig substans. Att, som debattörerna anför, "täppa till luckan" och döma även den vars uppsåt inte var format, skulle alltså innebära en fällande dom med bortseende från att uppsåtskravet i traditionell mening inte är uppfyllt. Det går givetvis att argumentera för att något sådant bör prioriteras till förmån för den brottsbekämpande verksamheten, men det ligger knappast i linje med hur straffrätten för nuvarande är utformad.

Det är också värt att uppmärksamma den jämförelse som HD gjorde med situationen i NJA 2023 s. 393 i förhållande till bl.a. NJA 1985 s. 544, där faran undanröjdes under brottets planering, till skillnad från före planeringen. Skillnaden mellan fallen ligger i att det i 1985 års fall finns bevisning som pekade på att gärningsmannen faktiskt haft avsikt att genomföra brottet. Sådan saknades i NJA 2023 s. 393. Då det saknas tillräcklig bevisning ska en tilltalad hellre frias än fällas, vilket är en grundläggande straffrättslig princip.³⁴ Detta är vad HD gjorde. Prejudikatet i NJA 2023 s. 393 är alltså adekvat även ur denna synpunkt.

³³ Detta framgår av 1 kap. 2 § BrB.

³⁴ Detta uttrycks inte i lag, men anses följa av det i praxis existerande beviskravet "ställt utom rimligt tvivel" – se NJA 1990 s. 210.

6 Slutsats

Gällande rätt har genom NJA 2023 s. 393 påverkats såtillvida att det redan existerande uppsåtskravet har utvecklats och förtydligats i förhållande till farbedömningen vad gäller otjänliga försök. Den tilltalade vars brottsplan inte var formad före otjänlighetens inträde kan nu troligen inte dömas för försök. Att HD formulerade sin slutsats som en huvudregel med möjliga undantag, utan att ange några sådana, är emellertid olyckligt eftersom rättsväsendet säkerligen hade gynnats av ett fullständigt klarlagt rättsläge. Prejudikatet har dock redan fått praktiskt genomslag i underrätternas rättstillämpning på ett förväntat vis, genom att domstolarna i stor omfattning undersökt huruvida bevisningen kan styrka gärningsmannens uppsåt före respektive efter ett myndighetsingripande. Detta har resulterat i såväl fällande som friande domar.

I stora drag är Högsta domstolens prejudikat väl genomtänkt och välavvägt, eftersom det är konsekvent i förhållande till bakomliggande principer, så som tanken om att försök bör bestraffas restriktivt samt kravet på ett bevisat uppsåt som omfattar en brottslig gärning. Att domen kan hämma den brottsbekämpande verksamheten är möjligen olyckligt ur ett trygghets- och samhällsperspektiv. Polisen kan nu tänkas, för att utredningen slutligen ska resultera i fällande dom, låta upptäckta vapen ligga kvar – vilket kan leda till att dessa kommer till brottslig användning. Man bör dock påminna sig om att domstolarnas uppgift är att döma i enlighet med gällande rätt, och inte att agera brottsbekämpare genom att till varje pris döma de som av samhället kan uppfattas som farliga individer. Dömandet är i detta fall fullt rimligt i sig, och en utvidgning av det straffbara området för otjänliga försök bör därför föregås av noggrann utredning och slutligen beslutas i den behöriga demokratiska ordningen av våra lagstiftare i riksdagen.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1940:19 Förslag till ändrad lagstiftning om straff för försök till brott.

SOU 1996:185 Straffansvarets gränser.

Propositioner

Prop. 1942:4 Förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1985 s. 544 ”De tomma resväskorna”.

NJA 1990 s. 210

NJA 1992 s. 679 ”Russinlådorna”.

NJA 2003 s. 670 ”Skottet mot säkerhetsdörren”.

NJA 2017 s. 531 ”Bussen i Östberga”.

NJA 2023 s. 393 ”Vapenattrappen”.

Hovrätt

Svea hovrätt, mål B 6390-22, dom 2022-09-06.

Tingsrätt

Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 1951-21.

Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 2774-21.

Södertörns tingsrätt, dom 2023-04-25 i mål B 1363-23.

Umeå tingsrätt, dom 2023-05-22 i mål B 824-23.

Göteborgs tingsrätt, dom 2023-10-25 i mål B 16360-22.

Övrigt

Svenska institutet (2023-10-26), 'Gångkriminalitet ger uppmärksamhet i internationella medier'. Tillgänglig på [Gångkriminalitet ger uppmärksamhet i internationella medier - Svenska institutet \(si.se\)](#) (besökt 2023-12-15).

'Täpp till kryphålet som släpper igenom grova brottslingar', Dagens Nyheter (2023-05-28). Tillgänglig på [Täpp till kryphålet som släpper igenom grova brottslingar - DN.se](#) (besökt 2023-12-29).

'Katastrofdom från HD i kampen mot gängen', Expressen (artikel av Fredrik Sjöshult) (2023-04-17). Tillgänglig på [FREDRIK SJÖSHULT: Katastrofdom från HD i kampen mot gängen \(expressen.se\)](#) (besökt 2023-12-29).

Litteratur

Wennberg, Suzanne, *Försök till brott*. 2 uppl., Norstedts juridik, Stockholm 2010.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Studentlitteratur, Lund 2018 s. 21–46.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*. 2 uppl., Iustus, Uppsala 2013.

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne & Ågren, Jack, *Straffansvar*. 9 uppl., Wolters Kluwer, Stockholm 2015.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*. 1 uppl., Iustus, Uppsala 2001.